

การชี้แจงการประกาศแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ต่อสภาผู้แทนราษฎร

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
ครั้งที่ ๕๔/๒๔๗๕
วันศุกร์ที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕
ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม
เปิดประชุมเวลา ๑๗.๒๐ นาฬิกา
สมาชิกมาประชุม ๓๘ นาย

(การประชุมวาระอื่นๆ ไม่เกี่ยวข้องกับผู้ประหารธรรมศักดิ์มนตรี จึงได้ตัดออก)

.....

นายรัฐมนตรี กล่าวว่า เพื่อให้เป็นที่เข้าใจถึงความหมายที่ได้มีร่างประกาศแผนการศึกษาซึ่งจะได้ขอให้
วินิจฉัยในสภาคราวหน้า จึงขอเสนอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการชี้แจงต่อที่ประชุมนี้ไว้ชั้นหนึ่งก่อน จะ
ได้สะดวกในการที่จะพิจารณาในโอกาสต่อไปด้วย

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ แกล้งว่า ประกาศแผนการศึกษานี้ที่จริงเป็นแต่เพียงข้างฝ่าย (Executive) สนอมา
เพื่อให้สภานี้ทราบ และตามที่ได้ร่างประกาศแผนการศึกษานี้ก็เพื่อจะได้ให้เป็นที่ทราบทั่วกันว่าแผนการศึกษา
ของเราเป็นอย่างไร เท่ากับว่าเป็นการเปิดทางไว้ก็จะได้มีผู้เดินในทางนั้น ถ้าหากว่าไม่มีอะไรเป็นหลักเป็น
แผนไว้ให้เห็นอย่างดีแล้ว มีบางทีเราก็จะต้องเถียงกันเพราะเข้าใจไปต่างๆ กัน หรือบางทีก็เถียงกันในแผนที่
รู้อยู่ด้วยเข้าใจไปคนละทางก็มี การศึกษาเป็นของซึ่งใครก็นึกว่าตัวรู้ เพราะเหตุว่าใครๆ ก็ย่อมมีการเกี่ยวข้อง
แก่การศึกษา เพราะฉะนั้นใครๆ ก็สนใจมาแล้วไม่มากนักน้อย ตั้งแต่ตัวข้าพเจ้าเองก็ได้รับการศึกษามา แต่ว่า
การจัดการศึกษานั้นเป็นวิชาส่วนหนึ่งและแผนการศึกษาก็มีต่างๆ กัน แล้วแต่ความต้องการและแล้วแต่ภูมิ
ประเทศ แต่เมื่อพิจารณาโดยทั่วไปแล้ว ในสมัยเดียวกันแผนการศึกษาของประเทศต่างๆ ไม่ค่อยจะหนีกันคือ
มาจากหลักเดียวกัน แตกต่างแต่แขนงกิ่งก้าน แต่ในบางสมัยแตกต่างกันมากในสมัยโบราณใครจะเรียนอย่างไร
ก็ได้ตามชอบใจไม่มีบังคับไม่มีการจัด ใครจะตั้งตัวเป็นคณาจารย์ก็ตั้งตัวสอนได้ตามอำเภอใจ ไม่มีขีดชั้น ใคร
จะเรียนที่ไหนก็ไปเรียน การศึกษาของเราในชั้นเดิมก็เป็นเช่นนั้น จัดเป็นโรงเรียนโดยที่พระสงฆ์เป็นผู้สอนและ
อบรม การศึกษาจึงได้สำเร็จมาจากวัดและต่างคนก็ต่างเรียนต่างสอน ต่อมา บัดนี้ เราจะให้เป็นการศึกษาทั้ง
ชาติซึ่งต้องจัด ไม่ใช่สอนเองตามเรื่องเหมือนโบราณ และเพราะเหตุที่เป็นการศึกษาสำหรับทั้งชาติ จึงเกิดความ
จำเป็นที่ต้องจัดให้พอเหมาะและทั่วถึง การที่จะให้พอเหมาะและทั่วถึงนี้จึงได้เกิดวิธีการวางแผนศึกษาชาติ
ปัจจุบันนี้ มีความมุ่งหมายจะให้เด็กทุกคนได้เล่าเรียนพอควรแก่อัตภาพของตน อันว่าพอควรนั้นก็หมายความว่า
ไม่สูงไม่ต่ำกว่าอัตภาพ แต่การจัดให้พอดีพอควรแก่อัตภาพนี้แหละจึงเป็นการยากลำบาก ส่วนการจัดก็มี

ต่างๆ กันทำให้ผิดเพี้ยนกันไปบ้างในประเทศต่างๆ เช่นวิธีจัดของประเทศอเมริกาซึ่งใช้ตลอดมาจนถึงฟิลิปปินส์ก็ใช้วิธีที่รัฐบาลจัดทำทั้งหมด เป็นวิธีของพวกเศรษฐกิจมีเงินทองใช้ได้พุ่มเฟือย นอกจากนี้ยังมีอีกวิธีหนึ่งที่เรียกว่าวิธีแบ่งแรง คือรัฐบาลทำส่วนหนึ่งเพื่อเป็นตัวอย่างนอกนั้นให้ราษฎรช่วยทำ และแบ่งแรงเป็นส่วนรัฐบาลกลางจัดบ้าง และเมื่อได้ประกาศพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นแล้ว ก็มีหน้าที่แบ่งแรงให้เทศบาลจัดทำบ้าง ราษฎรจัดทำบ้าง วิธีแบ่งแรงนี้ใช้กันทั่วไปในยุโรป ทางตะวันออกก็มีใช้ในญี่ปุ่นและประเทศเรา เพราะฉะนั้นจึงได้มีโรงเรียนประชาบาลตั้งขึ้นมากดังที่ได้ประกาศอยู่แล้วเวลานี้ และพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ นั้นก็ได้ประกาศใช้ในหัวเมืองกว่า ๕๐% แล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกอยู่ว่าการศึกษาก็ถึงต้องวางแผนก็เพราะเหตุว่าจะเป็นการศึกษาสำหรับชาติ จะจัดให้เด็กทุกคนได้เรียนตามควรแก่อัตตภาพนี้เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงต้องวางรูปแบบให้เหมาะสมทุกๆ ส่วน ไม่ใช่มากเกินไปน้อยเกินไปหรือไม่ใช่ทำบางส่วนทิ้งบางส่วน เช่นทำในแผนกสามัญศึกษาทำแผนก วิสามัญศึกษา ทิ้งแผนกสามัญศึกษา เสียเป็นต้น และแผนการศึกษานี้ก็มักจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบ่อย ใครมาเป็นผู้จัดการก็เปลี่ยนแปลงกันที่ เช่นนี้ไม่ทราบว่าจะไปไหนได้ จึงเห็นว่าควรวางแผนเสียให้ตายตัวแล้วประกาศให้คนทั้งหลายรู้ ถ้าหากว่าเมื่อใดมีความจำเป็นที่จะแก้ก็แก้กันเหมือนอย่างกฎหมายที่ตราลงไว้แล้ว ก็แก้ได้ตามคราวสมัย แต่สำหรับแผนการศึกษาเมื่อตราลงไปเป็นแผนสำหรับชาติแล้ว ที่หลังถึงหากจะต้องเปลี่ยนก็ไม่ต้องลำบากและยกย่อน เพราะเมื่อแก้ไขก็จะคงอยู่ในรูปอย่างนั้น ใครมาทีหลังก็ทำต่อนี้เป็นข้อสำคัญในเรื่องที่ดำริวางแผนการศึกษาสำหรับชาติดังที่ได้เสนอมานี้

.....

(การประชุมวาระอื่นๆ ไม่เกี่ยวข้องกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงได้ตัดออก)

เลิกประชุมเวลา ๑๙.๒๐ นาฬิกา

หลวงคหกรรมบดี

นายปพาฬี บุญ หลง

นายสิงห์ กลางวิสัย

ผู้จัตรายงาน

นิติศาสตร์

ศรยุทธ

ปรัชญาสาสน์

นายมังกร

วุฒิศาสตร์

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร

ครั้งที่ ๕๗/๒๕๗๕

วันศุกร์ที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๗๕

ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม

เปิดประชุมเวลา ๑๕:๑๕ นาฬิกา

สมาชิกมาประชุม ๕๑ นาย

ทำการแทนประธานสภาฯ กล่าวว่า รายงานการประชุมครั้งที่ ๔๖-๔๙ คณะกรรมาธิการได้ตรวจและวางให้อ่านตามระเบียบแล้ว หากไม่มีผู้ใดคัดค้านในข้อใดอีก ก็ขอให้เป็นอันว่าสภานี้รับรองรายงานนั้น ไม่มีผู้ใดคัดค้าน เป็นอันว่าสภานี้ได้รับรองรายงานนั้น และกล่าวต่อไปว่า ระเบียบวาระ ซึ่งจะพิจารณาในที่ประชุมวันนี้ มี ๑) ร่างแผนการศึกษาชาติซึ่งที่ประชุมได้เลื่อนการพิจารณาไปในคราวหลังประชุมครั้งที่ ๕๕ วันศุกร์ที่ ๑๐ มีนาคมศกนี้ ศกนี้ ๒) ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาชญา พุทธศักราช ๒๕๗๕ ๔) ร่างพระราชบัญญัติรอลงอาญาแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๕ ๕) ร่างพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างในเขตต์เพลิงไหม้ที่ริมถนนจักรวรรดิ ตอนถนนสำเพ็ง จังหวัดพระนคร พุทธศักราช ๒๕๗๕ ๖) ร่างพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างในเขตต์เพลิงไหม้ ที่ตรอกอิศรานุภาพ ตำบลบ่อนเจ็สวเนียง จังหวัดพระนคร พุทธศักราช ๒๕๗๕ รวมเป็น ๖ ญัตติ ซึ่งจะได้ดำเนินการพิจารณาด้วยเรื่องที่ ๑ ก่อน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ แถลงว่า ในเรื่องแผนการศึกษาชาตินี้ ข้าพเจ้าได้ชี้แจงแต่คราก่อนแล้ว สรุปความโดยย่อก็คือ เพื่อจะให้มหาชนทราบไว้ว่าทางของเราเป็นอย่างไร เขาจะได้ปฏิบัติตามในส่วนที่จะจัดการศึกษาให้แก่บุตรหลานถูกตามทางที่ควรจะปฏิบัติ เปรียบเหมือนว่า ถ้าเป็นที่ไม่มีทางไม่มีถนนก็จะเดินกันสับสน ถ้าหากว่าได้เปิดเป็นถนนไว้แล้ว ใครๆก็จะขึ้นมาเดินตามถนน ฉันทิดก็ดี ในแผนการศึกษาชาติ ถ้าหากไม่จัดวางไว้ให้แล้ว ใครนี่ก็อย่างไร ก็ทำไปตามใจตัว บางทีก็ถูกบ้างผิดบ้าง เมื่อได้เปิดทางไว้ให้เห็นและเข้าใจแล้ว ใครก็จะได้เข้ามาตามหนทาง ซึ่งเป็นที่เรารรณานั่นนั้น อีกประการหนึ่ง ก็เพื่อประโยชน์แก่เจ้าหน้าที่ผู้จัดนั่นเอง คือว่า ของที่เป็นงานใหญ่ ต้องการเวลาทำงานเช่นนี้ถ้าหากว่าได้มีรูปโครงการเป็นบรรทัดฐานไว้แล้ว ถึงจะเปลี่ยนเจ้าหน้าที่คนใหม่มาทำก็จะทำได้ทำต่อไป ไม่ต้องงงและเปลี่ยนแปลงรูปใหม่ไม่รู้จักแล้วจักรอดรำไป เพื่อประโยชน์สองอย่างนี้ จึงควรประกาศแผนการศึกษาชาติโดยสังเขปนี้ออกไปให้ทราบทั่วกัน ส่วนแผนการละเอียดเป็นการภายในที่เราปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง ไม่เกี่ยวกับต้องบอกมหาชน เพราะฉะนั้นแผนนี้จึงเป็นแต่เพียงสังเขป เป็นโครงการย่อทั่วไป สำหรับการศึกษาชาติที่เสนอขึ้นมา นี้ ก็เพราะเหตุว่า ถึงแม้จะเป็นทางบริหาร ไม่ใช่นิติกรรม ก็เป็นการสำคัญเกี่ยวข้องคนทั่วไป จึงขอเสนอด้วยความเคารพ เพื่อให้สภานี้ทราบและทำความเข้าใจไว้ทั่วกัน

พระวุฒิสภาศาสตราจารย์เนติญาณ กล่าวว่่า ข้ำพเจ้าเองก็ไม่ได้เป็นผู้ที่เคยศึกษาในทางนี้ แต่มีผู้เล่ากันว่าใน ประเทศญี่ปุ่น ในวิชาบางขณะศ เขาสั่ง Professor ที่มีความรู้ดีมีจำนวนมาๆเข้ามาถ่ำยวิชา ซึ่งเป็นวิธี ตรงกันข้ำมกับที่เรำปฏิบัติกันอยู่ กล่าวคือ ส่งนักเรียนไปเรียนเมืองนอก จึงอยกจะเรียนถ่ำมว่่าได้เคยตำริและ วินิจฉัยในเรื่องนี้หรือเปล่ำว่่า วิธีที่กล่าวแล้วคือส่งครูชั้นสูงเข้ามาถ่ำยวิชากับที่เรำปฏิบัตินั้น มีส่วนได้เสียผิด กันอย่างไรข้ำง

รัฐมนตรีว่่าการกระทรวงธรรมการ กล่าวว่่า วิธีดังว่่านั้นเป็นความจำเป็นทั้งสองวิธี และเรำก็ทำอยู่แล้ว ทั้งสองวิธี เพราะเหตุว่่าที่เป็นวิธีจำเป็นนั้นเอง ตัวอย่างจะพืงเห็นได้คือ มหาวิทยาลัยของเรา คือ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย ต้องมีศาสตราจารย์ข่วต่างประเทศ และเรำมีอยู่แล้วหลายชาติ เช่น อังกฤษ, อเมริกัน, ฝรั่งเศส, เยอรมันและเดินมาร์กก็มี ทั้งนี้เพราะเรำพยายามที่จะทำมหาวิทยาลัยของเราให้เป็นกลาง ไม่ละพะพะว่่าจะต้อง ใช้ศาสตราจารย์แค่ข่วชาติหนึ่งชาติเท่ำนี้ แต่ว่่าศาสตราจารย์ข่วๆคนจะต้องรู้ภาษาอังกฤษดี เพราะจะต้องสอน วิชาของเขาเป็นภาษาอังกฤษ เพราะนักเรียนของเราเรียนภาษาอังกฤษเป็นพื้น ภาษาอื่น เช่น ฝรั่งเศส, เยอรมัน, ฯลฯ เรียนเป็นภาษาที่ ๓ นอกจากนั้นเรำจะงดเว้นการส่งนักเรียนไปเรียนต่างประเทศไม่ได้ โดยเหตุว่่า เรำจะจ้ำงเข้ามาทำงานให้เรำอยู่เสมอไปไม่ได้ เรำจะต้องมีคนของเรำคอยทำแทนได้วันหนึ่ง เรำมีศาสตราจารย์ ข่วต่างประเทศเรำก็เตรียมคนไทยเป็นผู้ข่วช่วยเข้าไว้ คนไทยผู้นั้นไม่ใช่จะเป็นผู้ข่วช่วยตลอดไป จะต้องเป็นตัวขั่น ด้วย เพราะฉะนั้นคนไทยผู้นั้นจะต้องมีความรู้แตกฉำในวิชาที่ตัวเป็นผู้ข่วช่วยศาสตราจารย์นั้น ฉะนั้นจึงมัก เป็นผู้ที่ได้ไปเรียนต่างประเทศได้ปริญญาทางนั้นแล้ว แล้วมาเป็นผู้ข่วช่วยอยู่ และมักจะมีโอกาสกลับออกไปอีกหน หนึ่ง เพื่อทำขั่นสูงขั่นไป ที่เรียกว่่า Post_graduate- course ๒ ปี แล้วกลับเข้ามาเป็นผู้ข่วช่วยศาสตราจารย์ ต่อไปอีก จนถึงเวลาสมควร เรำก็ไม่ต้องทำสัญญากับศาสตราจารย์ข่วต่างประเทศนั้นต่อ เรำให้ผู้ข่วช่วยซึ่งพร้อม แล้วนั้นขั่นรับหน้าที่ศาสตราจารย์แทน นี่เป็นวิธีที่เรำปฏิบัติอยู่และวิธีการนี้ยอมจะเห็นได้ ว่่าเรำใช้ทั้งที่จ้ำงข่ว ต่างประเทศและศูนย์นักเรียนฝึกหัดต่างประเทศเตรียมสำหรับงานแทนข่วข่วต่างประเทศ

นายจรูญ สืบแสง กล่าวว่่า ที่เจ้าพระยารธรรมศักดิ์ฯ พุดมำนั้นเป็นความจริงแต่ความที่เข้าใจตามทีพระ วุฒิสภาศาสตราจารย์ กล่าวก็มีอยู่ว่่า คือ การที่จะส่งนักเรียนไปเรียนต่อต่างประเทศ เมื่อจบขั่นมัธยมบริบูรณ์เพื่อให้ได้ ปริญญาเพียงขั่น Under - graduate กลับมา ไม่มีโอกาสกลับไปเรียนต่อใน Post graduate study การที่จะ ทำเช่นนี้ ถ้าเทียบกับที่ส่งอาจารย์มีความรู้ดีๆ มาสอนในมหาวิทยาลัยกับที่จะส่งนักเรียนกลับไปเรียนถึงขั่น Post graduate นั้น เงินที่จะลงทุนส่งนักเรียนไปเรียนในขั่นนี้กับที่จะส่งศาสตราจารย์มาสอนในมหาวิทยาลัย เพื่อให้ standard สูงขั่นนั้น เป็นการแพงกว่่า แต่วิธีที่จะแก้ได้โดยที่ว่่า ถ้าเรำประสงค์จะให้อาจารย์หรือ ศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยเป็นคนไทยทั้งหมดในภำยหน้า จำเป็นที่เรำต้อง Frain คนไทยแล้วส่งไปเรียนขั่น Post graduate เมื่อได้ความรู้ความขำนาญก็กลับมาแทนศาสตราจารย์ข่วๆกันไปที่ละคนสองคน และถ้าใน ขณะนี้เรำส่งศาสตราจารย์มาจากต่างประเทศมา ข่วพยุ้งฐำนะมหาวิทยาลัยให้ Standard เทียบเท่ำกับของ ต่างประเทศ และ Frain นักเรียนให้มีความรู้เท่ำที่เรียนในต่างประเทศ เมื่อนักเรียนข่วข่วมหาวิทยาลัยจะมี

Scholarship คัดเลือกเอาผู้ที่สอบไล่ได้ดีเป็นชั้นเยี่ยมหรือชั้นรองๆ ลงมาตามต้องการเสร็จแล้วส่งไปเรียนเอา Post graduate ที่เดียว เมื่อกลับมาแล้วก็เป็นผู้ช่วยชาวต่างประเทศปีหรือสองปี เมื่อเห็นสมควรก็ให้สรวมตำแหน่งแทน แล้วถ่ายทอดชาวต่างประเทศออกไปตามคราว วิธีเช่นนี้ในฟิลิปปินส์ก็ได้ทำกันอยู่ เพราะฉะนั้น ศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยจึงเป็นชาวฟิลิปปินส์ทั้งสิ้น และทำให้ Standard ของมหาวิทยาลัยสูงจนเทียมเท่าทันต่างประเทศด้วย นอกจากที่พระวุฒิศาสตร์ฯ พุฒมานี้ยังมีความเห็นต่อไปอีก ซึ่งอยากจะเสนอต่อไป คือ มูลศึกษา ซึ่งควรมีอยู่ในแผนการศึกษาชาติด้วย กับการศึกษาของหญิง ในเรื่องมูลศึกษานั้นเห็นว่าเป็นการ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะเริ่มขึ้นตั้งแต่บัดนี้ เพราะในคำอธิบายไม่ได้กล่าวถึงเด็กเล็กๆซึ่งยังไม่เข้าอยู่ในขีดที่จะเข้า เรียนในชั้นปฐมได้เลยการศึกษาของเด็กเล็กๆเป็นการจำเป็น ในประเทศญี่ปุ่นมีโรงเรียนสำหรับเด็กเล็กๆ ตาม สถิติ ค.ศ. ๑๙๒๓ มี ๗๔๓ โรงเรียน ของเรา เท่าที่ทราบก็มีแต่โรงเรียนราชินีเท่านั้น แต่การอบรมในโรงเรียนนี้ จะเป็นอย่างไรนั้นไม่ทราบ และที่เกี่ยวกับการศึกษานี้คือการศึกษาของหญิง การศึกษาของหญิงนอกจากจะ เป็นการศึกษตามหลักสูตรในแผนกสามัญหรือวิสามัญ อันสุดแต่ใจสมัครของหญิงจะชอบ คนมี Specialize สำหรับวิชา Domestic Science หรือ Home Economie คือว่างการอบรมให้รู้ทางการบ้านเรือน เป็นต้นว่า การครัว, การเย็บปักถักร้อย การควบคุมคนใช้ตลอดจนการเลี้ยงเด็ก คือ เมื่อตนมีสามีมีบุตรออกมา ต้องรู้จัก วิธีให้อาหารอบรมเลี้ยงดูให้ดีก่อนที่เข้าโรงเรียน กล่าวคือ ทางบ้านจักช่วยอบรมสั่งสอนเด็กในการที่จะเข้า โรงเรียนเป็นอันดี นอกจากนี้ มิเกี่ยวกับตัวของหญิงเอง คือในการรักษานามัย และการตกแต่งร่างกายปฏิบัติ ให้เป็นที่พอใจสามี วิธีเช่นนี้เป็น การสร้างบ้านคือให้ความสุขแก่ครอบครัวยิ่งขึ้น มิฉะนั้นแล้วก็จะนำความ เบื่อหน่ายมาสู่ กล่าวคือ สามีอาจเบื่อหน่ายภรรยาด้วยการไม่รู้จักรักเลี้ยงดูเด็ก สามีอาจเบื่อหน่ายภรรยาด้วยการ ตกแต่งบ้านโดยไม่เป็น, สามีอาจเบื่อหน่ายภรรยาด้วยกันไม่รู้จักรักแต่งตัวให้สรวงาม สามีอาจเบื่อหน่ายภรรยา ด้วยการไม่เป็นผู้รู้จักรักษานามัยฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นหนทางที่จะนำความรำคาญมาให้ เพราะว่า สามีไหนจะทำงานกลับมาเหนื่อยๆ ครั้นเห็นภรรยาไม่รู้จักรักปฏิบัติภารกิจทางบ้านเรือน ก็จะเกิดเบื่อหน่ายได้ ง่าย เพราะฉะนั้นจึงมองเห็นว่าถ้ากระทรวงได้ช่วยเหลือในทางตรงหรือทางอ้อมจัดให้มีโรงเรียนหญิงเฉพาะ การบ้านเรือนจะเป็นคุณประโยชน์ในการศึกษาด้วย และจะเป็นคุณประโยชน์ที่จะช่วยอบรมเด็กซึ่งจะเกิดจาก หญิงให้เป็นพลเมืองดี นอกจากโรงเรียนสองประเภทที่กล่าวแล้ว มีโรงเรียนของคนทวนอก ตามบอดอีก ใน ประเทศญี่ปุ่นตามสถิติปี ค.ศ. ๑๙๒๓ มีโรงเรียนชนิดนี้ ๑๘ โรงเรียน คนตาบอดอ่านหนังสือได้ด้วยโดยวิธีคลำ และคนทวนอกเล่นดนตรีได้ ซึ่งควรมีในแผนการศึกษาที่เสนอมานี้ด้วย

อีกประการหนึ่ง ยังมีความสนใจในวิธีสอนในโรงเรียนต่างๆ ไม่ทราบว่ามีอะไรบ้างในขณะนี้ และในการ ดำเนินการสอนนั้นได้เป็นไปในทางๆ ควรจะเป็นไปหรือไม่ และวิธีการสอบให้คะแนน เกี่ยวกับการลง record ของนักเรียนทั้งในทางความประพฤติและการเรียนซึ่งท่าทางการทำไม่ดีจะเป็นการให้ความมอยุตติธรรมแก่นักเรียน เท่าที่เป็นอยู่บัดนี้ ลงรายการคะแนนที่ทำงานว่า ดี ดีมาก พอใช้ อ่อน ฯลฯ เป็นต้น คนดูไม่เข้าใจว่า อะไร ถ้าจะถือคะแนนประจำเดือนเป็นเกณฑ์สำหรับเป็นเครื่องประกอบสอบไล่ เห็นว่าจะใช้ไม่ได้เพื่อความ ยุติธรรม ควรให้มีสมุดพกประจำวัน แล้วมีการสอบประจำวันทุกวัน โดยสอบปากเปล่าหรือเขียนตอบวันละ

สัก ๑๐ นาที โดยไม่บอกให้นักเรียนรู้ตัว ครั้นเดือนหนึ่งก็ทำรวมคะแนนเป็นเปอร์เซ็นต์เข้าไว้และการสอบประจำเดือนก็ให้มีในทำนองเดียวกัน ไม่ใช่คำว่า ดี ดีมาก พอใช้ อ่อน ฯลฯ เช่นนี้ ถ้านักเรียนคนไหนดีเลวอย่างใดก็จะเห็นได้ชัด และเพื่อกันเหตุในทางไม่ยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้ด้วย กล่าวคือ นักเรียนคนหนึ่งในเวลาเรียนขยันมาเสมอทุกวัน วิชาดีแต่พอถึงคราวสอบไม่มาสอบเพราะป่วย โรงเรียนเอาเป็นตก แต่นักเรียนอีกคนหนึ่งขี้เกียจมาๆขาดๆ พอสอบโล่งๆ ได้อย่างฟลุค ดังนี้ เห็นว่าควรจะใช้วิธีอย่างทีกล่าวแล้ว คือควรถือคะแนนประจำวันรวมประจำเดือนเป็นวินิจฉัย แม้ว่านักเรียนนั้นในระหว่างสอบประจำวันประจำเดือนได้คะแนนดีก็ควรจะให้ได้เลื่อนชั้นด้วยแม้จะไม่มาสอบโล่ง เพราะตามธรรมดานักเรียนเมื่อเวลาเรียนมีความขยัน วิชาดี เมื่อถึงคราวสอบโล่งก็ต้องดีด้วย จึงเป็นการยุติธรรมที่จะผ่อนผันให้เลื่อนชั้นได้ ในการศึกษาต่างประเทศในชั้นอุดมที่ว่าภาษาปัจจุบัน มีอังกฤษใส่ไว้ด้วยนั้น คิดว่าไม่จำเป็น เพราะในทางมัธยมตอนต้นและตอนปลายของเราที่จำเป็นต้องเรียนภาษาอังกฤษอยู่แล้ว และถ้าจะเพิ่มภาษาอื่นอย่างน้อยสองภาษานอกจากอังกฤษ จะทำให้นักเรียนมีความรู้กว้างขวางในทางภาษาต่างประเทศยิ่งขึ้น นอกจากนั้นเราควรให้เรียนภาษามะลายูเพิ่มเติมขึ้นไป เพราะว่าการค้าขายของเราติดต่อกับจีน มะลายูมาก ในทางสามัญกับวิสามัญศึกษา ญี่ปุ่นมีการสอนควบกับวิชาสามัญ ทัศนกรรมและมิกสิกรรรม พาณิชการและเคหวิทยา บางทีก็มีสอนในทางช่าง วาดเขียน มีภาษาต่างประเทศหนึ่งภาษาสอนควบกันไปกับวิชาสามัญ แต่คั้นที่สำคัญที่สุด คือ ชั้นมหาวิทยาลัยซึ่งถ้าเราจะทำอย่างทีกล่าวมาในตอนต้นแล้วจะทำให้ standard ของมหาวิทยาลัยของเราสูงขึ้น

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ตอบว่า ที่นายจรูญ สืบแสง พุดมานั้นมีหลายข้อ ในมหาวิทยาลัยนั้นเราได้ทำอยู่แล้ว คือมุ่งที่จะให้การสอนซึ่งเพียงแต่ให้ประกาศนียบัตรเป็นการให้ Degree ซึ่งเป็นการขยับให้สูงไปแล้ว เดียวนี้เราให้ได้ทางเดียวคือแพทยศาสตร์ แต่เสนอได้บัดนี้ว่า ในศกใหม่นี้จะได้เริ่มสอนชั้นปริญญาทางอักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวิศวกรรมศาสตร์ พวกที่ได้ ป.ม. เท่ากันได้ Intermediate ซึ่งได้ยืนยันว่าจะเรียนต่อกันอีกมาก ถ้าเช่นนั้นอีก ๒ ปีเรียนต่อก็จะได้ B.A. หรือ B.Sc. สำหรับวิศวกรรมศาสตร์เรียนต่อ ๒ ปีก็ได้ แต่ตั้งต้น Course ๔ ปี นักเรียนวิศวกรรมได้เข้าเรียน ๓ ปี และบางคน ๔ ปีแล้วก็มี คนที่เรียนมา ๔ ปีแล้วเรียนต่ออีกปีเดียวก็จะได้ชั้นปริญญา ที่ทำไม่ได้แต่ก่อนนั้นเพราะไม่มีศาสตราจารย์ เดียวนี้ทำได้เพราะมีศาสตราจารย์มาจากต่างประเทศ

ในส่วน Domestic Science นั้น เสนอได้ว่า เดียวนี้กำลังเตรียมอยู่ คือ มิสซิสฟูรอป (Mrs. Furhrop) ภรรยานายห้างวินเซอร์มีแกใจและสนใจในทางการศึกษา เวลาที่เขาจะไปที่ชะวาได้มาถามข้าพเจ้าว่าต้องการจะให้เขาไปคูอะไรบ้าง ข้าพเจ้าเห็นว่าเขาเป็นคนสนใจและได้เล่าเรียนมาทาง Domestic Science จึงได้ขอให้เขาไปคูวิชานี้และให้เขียนรายงานให้ด้วยครั้นเขากลับมาก็ได้เขียนรายงานให้ฉบับหนึ่งพร้อมทั้งคำแนะนำว่าจะทำอย่างไร แต่ตามรายงานนี้จะต้องลงทุนมากเหลือเกิน ถ้าทำไม่ได้เร็วก็จะเป็นเพราะทุนเราไม่พอ แต่กระไรก็ดีก็จะทำได้ไม่มากนักน้อย แต่ก่อนที่จะตัดสินใจไปตามคำแนะนำในเรื่องศึกษาวิชา Domestic Science จึงได้ขอให้เขาช่วยอีกชั้นหนึ่ง คือขอให้ไป Study โรงเรียนของเรา ๔-๕ โรงเรียนที่สำคัญ ได้มอบให้

พระเสนอพจนพากย์ ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานตรวจแขวงเป็นผู้พาไป แนะนำให้รู้จักกับอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนนั้น และได้กำชับไปแล้วว่า ถ้าเขาต้องการอะไร ถ้ามอะไร ก็ขอให้บอกเขาหมดทุกโรงเรียนที่สำคัญ เมื่อเขาได้ Study แล้ว เราก็จะได้มาพูดกันอีกหนหนึ่ง จึงจะตัดสินใจว่าโรงเรียนไหนควรจะสอนหลังในวิชา Domestic Science หรือว่าจะทำด้วยกันทุกโรงเรียนที่สำคัญในกรุงเทพฯ แล้วต่อไปภายหลังก็จะเป็นโครงการขยายตลอดถึงหัวเมืองด้วย

ในเรื่องมูลศึกษาหรือที่เรียกว่า Kindergarten กับโรงเรียนสำหรับคนหูหนวกตาบอดนั้น ในเรื่องมูลศึกษาในแผนการศึกษาชาติก็มีเหมือนกันคือเขียนไว้ได้ต้นไม้แสดงแผนการศึกษา เรื่องมูลศึกษาเมื่อคราวที่ไปญี่ปุ่นข้าพเจ้าได้สนใจมากถึงวิธีการสอนของเขา หนังสือสำหรับคนตาบอดเรียนด้วยมือคลำก็ยิ่งได้พามาด้วย แต่ก็ไม่ได้ทำอะไรได้แต่เก็บเป็นพิพธภัยไว้เท่านั้น มูลศึกษานี้ข้าพเจ้าได้สนใจมาก และได้นึกว่าพอลกลับมาในไม่ช้าคงจะได้ทำเรื่องนี้ทีเดียว นั่นก็เวลา ๓๐ ปีมาแล้ว จนกระทั่งบัดนี้ไม่ได้ทำ ส่วนที่ว่าการสอนเช่นนี้มีที่โรงเรียนราชินีนั้น แต่ว่า Unscientific ที่ถูกต้องทาง Scientific นั้นไม่มีเลย แต่ก่อนโรงเรียนวังหลังเคยสอนวิชาเช่นนี้ และก็มีผู้ที่เรียนสำเร็จไปไม่กี่คน จึงเป็นอันว่าโรงเรียนในเรื่องนี้ไม่มีเลยและการที่มีแปลว่าเราจะต้องตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู และคนหนึ่งต้องฝึกหัดคนละ ๒ ปี มีการสอนตีปิเอนโน ครูต้องเป็นคนตรีต้องรู้ฝีมือฝึกฝนเด็กเมื่อเรียนสำเร็จไปแล้วจึงไปตั้งการสอน โรงเรียน kindergarten นี้ แยกได้เด็กมีอายุตั้งแต่ ๓ ถึง ๖ ปี การเรียนเป็นเล่นไปตลอดวัน เด็กเพลิดเพลิน เดียววิ่ง เดียวเต้น เดียวร้องเพลง ฝ่ายครูก็ตีปิเอนโน ร้องเพลงไปทำท่าไปตลอดวัน เรื่องนี้เป็นความฝันของข้าพเจ้าเกือบ ๓๐ ปีแล้ว แต่ก็ยากเพราะต้องลงทุนมาก

ส่วนเรื่องโรงเรียนสอนสำหรับคนหูหนวกตาบอดนั้น เป็นเรื่องในทาง Luxury เมื่อมานึกว่าเวลานี้คนที่ไม่หูหนวกตาบอดที่ยังไม่เล่าเรียนก็มีมาก แต่กระนั้นก็ดี เรื่องเหล่านี้ได้เคยตื่นเต้นมากในคราวที่จะให้เจ้าหน้าที่ออกไปดูการศึกษาของญี่ปุ่น, พอร์โมซา, ฟิลิปปินส์, ไช่จงอัน อินโดจีน ซึ่งจะลงเรือไปไม่ช้านี้มีกำหนดไป ๔ เดือนกลับ ก็ได้สั่งไปข้อหนึ่งว่าให้ดู Kindergarten ด้วย และผู้จะดูก็ได้เคยเห็นวิธีสอนอย่างแบบ มอนเตสซอร์รี่ในอิตาลี ซึ่งเป็นแบบใหม่ และเป็นแบบที่ขึ้นชื่อมาก จนถึงรัฐบาลอื่นต้องส่งคนไปเรียนที่อิตาลีแล้วทำรายงานเสนอ ส่วนเรื่องหลักสูตรวิชาที่ควรจะมีอย่างใดนั้นจะต้องจัดพิมพ์ขึ้นต่างหาก ไม่เกี่ยวกับแผนการศึกษาชาตินี้ ซึ่งมีทุกอย่างตั้งแต่ชั้นประถมถึงอุดม ส่วนวิธีสอนต่างๆ ตลอดจนรายงานลงสมุดพกในเวลาสอบไล่ ที่จะเอาคะแนนประจำวันประจำเดือนบวกด้วย เพื่อให้การสอบไล่เที่ยงธรรม ตัดการที่จะผ่านโดยพลุกให้หมดไปนั้น เป็นของที่ต้องทำ แต่เป็นสิ่งที่รายละเอียดและต้องจับต้นที่โรงเรียนฝึกหัดครูก่อน เพราะเป็นที่เกิดแห่งการอบรมครูหรือได้เริ่มแล้ววิธีสอนต่างๆ ก็จะเข้ามาในวงการ ถ้าหากว่าครูของเขาได้ฝึกหัดมาดีแล้ว วิธีสอนต่างๆก็บรรดลได้ ที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้เหมือนกับจับแพะชนแกะ และก็เท่ากับเป็นนักเรียนสอน ถ้าหากจะไปตั้งต้นแก่พวกนี้ก็เหมือนจับข้างปลาย เพราะฝึกฝนกันยาก สู้จับข้างนั้น คือการฝึกหัดครูทีเดียวไม่ได้ แต่ปลายนี้ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่อบรมทีเดียว เพราะผู้เป็นพนักงานตรวจแขวงก็ได้พยายามที่จะอบรมให้ได้ระเบียบดีขึ้นอยู่ และสิ่งเหล่านี้ก็เป็นรายละเอียด ขออย่าเพิ่ง Discuss กันเวลานี้เลย ขอได้ไว้วางใจว่าจะทำไปด้วยดีที่สุด สำหรับแผนการศึกษา

นี้หากมีอะไรสงสัยก็ยินดีและอยากทำความเข้าใจให้ทุกท่าน เพื่อว่ามีผู้ใดได้ทราบก็จะได้ชี้แจงให้เข้าใจ และเป็น เรื่องที่เกี่ยวกับคนทุกคนในอันจะวัดการศึกษาให้ลูกหลาน ส่วนเรื่องภาษาที่จะเรียนในหลักสูตรก็มีอยู่แล้ว และ จะปรากฏในอีกเล่มหนึ่งอันอยู่ในหลักสูตร ในนี้ก็จะมีว่าจะรู้ภาษาต่างประเทศอย่างน้อยก็คือ ภาษาอังกฤษ ส่วน ภาษาที่ ๒ นั้นก็มีฝรั่งเศส เยอรมัน ฯลฯ แล้วแต่ใจสมัครเรียน

นายจรูญ ฌบางช้าง ถามว่า ในข้อ ๑๑ ที่ว่า การศึกษาบังคับย่อมให้เปล่าคือ ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน นั้น ถ้าหากไม่ต้องเสียแล้วรายได้จะตกต่ำไป และใครทราบว่าการเรียนในแผนกมูลศึกษานั้นอยู่ในการศึกษา บังคับด้วยหรืออย่างไร

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ตอบว่า นักเรียนในแผนกมูลศึกษานั้น คือจำพวกที่มีอายุ ๓ ถึง ๖ ขวบ ซึ่งเป็นอดีตแรกไม่จำเป็นต้องอยู่ในการศึกษาบังคับ ส่วนที่อยู่ในการศึกษาบังคับก็คือชั้นประถมศึกษา ซึ่งเป็นไป ตามพระราชบัญญัติ และการบังคับที่จะให้ไปเรียนด้วย เสียเงินด้วยทั้งสองอย่างนั้นไม่ได้ วิธีบังคับศึกษาทั่วไป เพียงแต่บังคับให้ไปเรียนเปล่าไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน เพราะฉะนั้นการศึกษาบังคับทั่วไปจึงเป็น Free Education แต่มันไม่ได้แปลว่าโรงเรียนประถมทุกโรงเรียนจะเป็นเช่นนี้ นอกจากเฉพาะที่ตั้งขึ้นตาม พระราชบัญญัติประถมศึกษา ซึ่งเวลานี้เรียกว่า โรงเรียนประชาบาล ก็ปฏิบัติมาแล้วตามพระราชบัญญัติ ประถมศึกษา แต่ก่อนเคยเก็บเงิน “ศึกษาพลี” หรือพลีด้วยวิธีอื่นๆที่พระราชบัญญัติว่าไว้ ซึ่งสมุหเทศาภิบาล จะคิดขึ้นและกำนันผู้ใหญ่บ้านรับรอง แต่มาภายหลังก็มีการแก้ไขเลิกศึกษาพลี เปลี่ยนเป็นพระราชทานเงิน รัฐบาลออกให้แทน เวลานี้เราใช้อยู่ทั้งสองวิธี แต่ต่อไปข้างหน้าจะคงอยู่หรือกลับไปให้เป็นจังกอบการศึกษา ก็ สุดแล้วแต่การณ

หลวงโกวิทอภัยวงศ์ กล่าวว่า สงสัยความในข้อ ๓๑ ที่ว่า เมื่อการสอบไล่ของโรงเรียนใดหรือคณะใด เป็นที่เชื่อถือเทียบเคียง

รัฐบาลจะงดเว้นการสอบเสียและถือเอาการสอบของโรงเรียนหรือคณะนั้นว่าเสมือนกับการสอบไล่ของ รัฐบาลได้” นั้นมีความหมายอย่างไร ชี้แจง

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ตอบว่า หมายความว่า การสอบใดที่จะเป็นของรัฐบาล เช่นกันสอบ ชั้นประโยค เช่นมัธยม ๖ และมัธยมบริบูรณ์ ที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติในโรงเรียนราษฎร์ คนมีความรู้ ใน ชั้นนี้ก็เป็นผู้ใหญ่ได้เต็มที่ ชั้นเหล่านี้รัฐบาลจึงต้องสอบ ถ้าหากว่าโรงเรียนใดรัฐบาลไว้วางใจว่าเป็นโรงเรียนที่ สามารถ รัฐบาลอาจจะรับรองการสอบของนักเรียนนั้นว่าเสมือนกับรัฐบาลทำเองก็ได้ ที่เป็นแบบอย่างที่เขาทำ กัน เพื่อว่าเราจะไม่รวบทำเสียเองทั้งหมด ปล่อยให้โรงเรียนหรือคณะบางคณะทำเองได้บ้าง

หลวงโกวิทอภัยวงศ์ กล่าวว่า ตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการได้อธิบายมานั้น ยังเห็นว่าไม่ดี เห็นว่าชั้นมัธยม ๘ เป็นชั้นสูงสุดที่จะเตรียมเข้าสู่ชั้นอุดม ซึ่งเปรียบประดุจเป็นกุญแจที่จะไขเข้าไปยังอุดมศึกษา ถ้าปล่อยให้ทำแล้วอาจจะยุ่งยาก เพราะวิชาที่เรียนไม่เหมือนกัน ควรที่จะทำการควบคุมสอบพร้อมกัน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ตอบว่า พหุติการณที่เป็นอยู่เดี๋ยวนีก็ไม่แปลกอะไร ชั้นมัธยม ๘ เราถือเป็นการสอบของรัฐบาล แต่ว่าโรงเรียนเขาก็ให้ประกาศนียบัตรของเขาเหมือนกัน เช่น อัสสัมชัญ คริสเตียน วัฒนาวิทยา เป็นต้น ซึ่งแสดงว่าได้เรียนจบหลักสูตรของโรงเรียนเขาและเมื่อไปเข้ามหาวิทยาลัยๆ ต้องสอบวิชาขั้นต้น แต่ถ้านักเรียนอัสสัมชัญ คริสเตียน ถ้าถือประกาศนียบัตรของรัฐบาลก็เข้าได้ หากว่าเป็นประกาศนียบัตรของโรงเรียนเองแล้วก็ต้องสอบวิชาขั้นต้น

หลวงโกวิทอภัยวงศ์ กล่าวว่า เท่าที่ได้เรียนมาโดยโรงเรียนอัสสัมชัญ เขามักจะสนใจในทางภาษามาก ส่วนวิชาอื่นนั้นค่อนข้างอ่อน และสำหรับคริสเตียนก็ไปอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเราสอบเสียเองก็จะตัดข้อยุ่งยากได้ และเมื่อเวลาไปเข้ามหาวิทยาลัยก็จะได้ให้ถือประกาศนียบัตรของกระทรวงธรรมการเป็นใหญ่ ส่วนที่จะไปเข้ามหาวิทยาลัยเท่าที่เป็นอยู่นั้น สมมติว่าจะเข้าเรียนทางวิศวกรรมศาสตร์ หรืออักษรศาสตร์ เราก็สอบเฉพาะวิชาพิเศษซึ่งเกี่ยวกับวิชาที่จะเรียนนั้นโดยตรงเท่านั้น

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ กล่าวว่า วิธีต่างๆการใช้ในยุโรปและอเมริกา อย่างวิธีที่รัฐบาลสอบเองนั้น หมายความว่าให้มหาวิทยาลัยสอบ อย่างเช่น แบคคาลอริอา ของฝรั่งเศสนั้นรัฐบาลให้มหาวิทยาลัยสอบ เป็นการสอบชั้นศาสตราจารย์ซึ่งของเรากำลังปฏิบัติอยู่เดี๋ยวนีเหมือนกัน ส่วนวิธีที่ใช้ในอังกฤษไม่มี standard คือโรงเรียนจะสอนหลักสูตรขึ้นไปแค่ไหน ยิ่งหย่อนกว่าโรงเรียนอื่นอย่างไรก็ได้ ประกาศนียบัตรมีต่างๆกัน เมื่อไปเข้ามหาวิทยาลัยก็สอบวิชาขั้นต้นก่อน การปฏิบัติของเราเดี๋ยวนีก็ดีแล้วจะไปบังคับว่า โรงเรียนนี้เวลาจบชั้น ๘ ของท่านแล้ว ต้องมาสอบชั้น ๘ ของข้าพเจ้าและโรงเรียนโน้นโรงเรียนนั้นก็ให้มาสอบนั้นไม่สู้เหมาะ เอาเป็นแต่เพียงบอกว่าเราจะมีสอบไล่ ใครจะสอบก็ได้ หรือโรงเรียนไหนจะส่งมาสอบก็ได้ ตลอดจนบุคคลภายนอกจะต้องเสียค่าธรรมเนียม ส่วนโรงเรียนอัสสัมชัญนั้น ไม่ค่อยจะส่งมาสอบเพราะเขาสนใจมากแต่ในทางภาษา ในทางวิทยาศาสตร์ เลข ไม่แข็ง อีกประการหนึ่งเราก็ได้เปิดช่องไว้แล้วว่า ถ้าทางโรงเรียนอัสสัมชัญจะมาเขาก็ให้มหาวิทยาลัยสอบด้วย ถ้าความรู้เขาพอก็เข้าได้ ถ้าไม่ก็พอเข้าไม่ได้เอง และสำหรับที่จะเข้าเรียนแพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์นั้นอาจจะเข้าได้ยาก เพราะวิชาเหล่านี้ต้องการเลขสูง แต่เขาอาจเข้าเรียนทางอักษรศาสตร์ได้ ฉะนั้นที่ได้ชี้แจงมานี้ก็เพื่อให้ได้รับความสะดวกกว่าที่จะบังคับว่า ท่านต้องมาสอบที่ข้าพเจ้า

ทำการแทนประธานสภาฯ กล่าวว่า ถ้าไม่มีผู้ใดซักถามปัญหาได้อีกแล้ว ก็จะได้ดำเนินการประชุมถึงระเบียบวาระข้อ ๒ ต่อไป ไม่มีผู้ใดซักถาม หรือคัดค้านประการใด ทำการแทนประธานสภาฯ จึงขอให้สภาฯ รับทราบถึงความมุ่งหมายในแผนการศึกษาของชาติที่ได้อภิปรายมาแล้วเท่านั้น ที่ประชุมได้รับทราบไว้

.....

(การประชุมวาระอื่นๆ ไม่เกี่ยวข้องกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี จึงได้ตัดออก)

เลิกประชุมเวลา ๑๗.๔๐ นาฬิกา

หลวงคหกรรมบดี

นายปพาฬี บุญ-หลง

นายสิงห์ กลางวิสัย

นิติศาสตร์ ผู้จัดรายงานการประชุม

ปรัชญาสาสน์ ศรยุทธ

วุฒิศาสตร์

จรูญ